

Kardos kiragadja őket az általános összefüggésből, mint ilyeneknek viszont nem lehet elhatároló szerepük.

a) Az olaszos hatás. Mint bibliafordításunkban mutatkozó hatást nem fogadhatjuk el, mert pl. a szókezdő „h” ingadozása a középkorban általános jelenség. A Szent László korabeli pannonhalmi inventarium is már Omeliae-t és Ymnarium-ot ír! Az említett pannonhalmi biblia is Hester-t és Abacuc-ot! Egyébként is a magyar kultúrának más érintkezési felülete is volt az olasszal és így a „sálsás tál” kifejezés forrása más is lehet, mint a dél-magyarországi esetleges lombard telepek. És a „lombard vándorkereskedő” sem csak itt hallatta a „conplar”, azaz „tessék venni” szólamot.

b) Az sem lehet érv, hogy a biblia a filiszteusokat jászoknak fordítja, hiszen okleveleink már korábban is így használják és Zsigmond király korára szinte általános gyakorlat. A „rület” és az „áldomás” is nemcsak e bibliafordítás gyakori kifejezése, hanem már a *Jókai-kódexé* is. Az „áldomás” például egy lapon háromszor is előfordul.³⁹

c) Hogy az „aspectus”-t „nemzése” formában olvassuk, az is rossz bizonyíték Kardos kezében, mert már a *Nyelvemléktárban* közléte Volf György is felvette a másolati hibák közé a „nézése” helyett. Sőt, a hiba fordította is előfordul, Zach. 8, 12.: a latinban így hangzik: „terra dabit germen suum”, a magyarban: „föld adja ő nézését” — nyilván „nemzését” helyett. Tehát mégsem állott annyira a gondolkodása középpontjában a „nemzése” kifejezés.

d) Az sem különös, hogy a macskákat „nyomók”-nak fordítja, mert már a Besztercei- (1380–1410) és a Schlägli-szójegyzékek (1400–1410) egyaránt ismerik ezt a kifejezést. A Besztercei-ben⁴⁰ „Muscipula = ege nyomó”, azaz egér nyomó. Bár a muscipula igazában mai értelemben vett egérfogót jelent, itt mégis „macska” értelemben áll, hiszen az állatnevek között szerepel. A Schlägli-ben:⁴¹ „muscipula = nyomkodó”!

*

Az első magyar bibliafordítás körül természetesen továbbra is számos tisztázatlan kérdés marad. Úgy hisszük, sikerült azonban megerősíteni azt a véleményt, hogy a fordítók kolostori használatra készült kódexek alapján dolgoztak, és további érvekkel hozzájárulunk az állítólagos pataren eredet végtelges cáfolatához.

Szabó Flóris

Az antik források kérdése Mátyás király leveleiben

A magyar irodalomtörténetírás nemcsak a humanista mecénást tiszteli Hunyadi Mátyásban, hanem mint levélíró is számontartja. Pedig még hiteles leveleit sem ismerjük föltétlen bizottsággal, mert Fraknói fontos történeti forráskiadványa¹ egybemossa a kancellária Mátyás nevében fogalmazott külügyi iratait a király leveleivel. Fraknói kísérletet tett ugyan két iratanyag módszeres különválasztására még a publikáláskor, munkáját azonban nem folytatta senki.² Alig kedvezőbb a helyzet a kétségtelenül Mátyásnak tulajdonítható levelek irodalmi elemzésével kapcsolatban is, csakhogy itt még a szakirodalomnak is szerepe van a bizonytalanság fenntartásában.

Fraknói például kategórikusan kimondta, hogy Mátyás leveleiben „klasszikusokból vett idézeteket, átkölcsonzott helyeket... soha sem találunk. Képek, hasonlatok is ritkán élénkítik stíljének komoly egyszerűségét. A gúny fegyverével kivételesen él.”³ Horváth János változtatás nélkül átvette ezt a jellemzést.⁴ Gerézdi Rabán pedig — árnyaltabb fogalmazásban ugyan, de — mindössze néhány mondattal intézte el az egész kérdést a legújabb irodalomtörténetben (1. köt. Bp. 1964. 223. l.), így a levelezés legutóbbi méltatója Kardos Tibor maradt, aki arra a meggyőződésre jutott, hogy „Hunyadi Mátyás levélstílusa népies... Ez a stílus csúfondáros, gúnyos, dühös és goromba, ha kell, érzelmes, baráti, sőt rokoni, ha kell... telve van képekkel, feloldott vagy éppen eredeti formájukban közölt népi szólásmondásokkal...”⁵

Fraknói és Kardos látszólag homlokegyenest ellenkező felfogása argumentum ex silentio megegyezik abban, hogy Mátyás leveleiben nincs jelen az antikvitás hatása, kettejük véleménye eltér azonban olyan tárgyi kérdésben, vajon a király élt-e gyakran stílusképekkel leve-

³⁹ A jászokra nézve: KÁLMÁN ÖDÖN: Mióta hívják a jászokat filiszteusoknak? Száz. 1916. 378–383.

⁴⁰ FINÁLY HENRIK: A Besztercei szöszedet. Bp. 1892. 58.

⁴¹ SZAMOTA ISTVÁN: A Schlägli magyar szójegyzék. Bp. 1894. 74.

¹ Mátyás király levelei. Külügyi osztály. Közéteszi FRAKNÓI VILMOS. 1–2. köt. Bp. 1893–1895.

² FRAKNÓI: id. kiad. 2. köt. XI–LXX.

³ FRAKNÓI: id. kiad. 2. köt. LVIII.

⁴ Az irodalmi műveltség megoszlása. 2. kiad. Bp. 1944. 124.

⁵ A magyarországi humanizmus kora. Bp. 1955. 170–171.

lezésében, vagy sem. Perdöntés helyett ezúttal csak annyit jegyzünk meg, hogy bár mindkét felfogásban lehet, sőt van igazság, sebezhető pontjuk is azonos: egyaránt nélkülözik a szövegek forráskritikai vizsgálatát.

Fraknoi például a gúnyos hangvétel ritka eseteként hivatkozik⁶ arra az 1475 elején kelt levélre, melyben Mátyás a cseh és lengyel uralkodók ellene való készülődéseiről szólva ezt írja: az ember szinte úgy érzi magát a mozgolódások láttán, mintha „die berge geberen solten. Aber... ein spottische uewens geborn worden.”⁷ Szerinte itt egy „latin közmondást” szőtt mondatába a király, holott nyilvánvalóan Horatius-alluzióval állunk szemben.⁸ Ha Fraknoi ezt a locus communist nem ismerte fel, féltő, hogy a levelekben másutt is fogunk hasonlókra bukkanni.

Korrekcióna szorul Kardos vélekedése is, aki a király népiességét érzi jellemzőnek a szóra sem méltatott, antik irodalmi ismereteket feltételező humanista műveltséggel szemben. Hogy pontosan mit ért a népiesség fogalmán, rövid jellemzéséből nem derül ki, példákkal pedig nem szolgál. Egyetlen Mátyás-levelet⁹ elemez csak bővebben – más összefüggésben –, melyben az általánosítás igényével fogalmazza meg: Mátyás „a törököt úgy ábrázolja leveleiben, mint vetéseinket dúló vadkارت.”¹⁰ Bár viszonylag hosszasan időz ennél a találó képnél, nem tudni, hová sorolja ezt a levélrészletet. Úgy tűnik azonban, hogy Oláh Miklós feljegyzésére támaszkodva egyszerűen Mátyás király szavajárásának tartja, ilyenformán a forráshasználat gondolatát fel sem veti.¹¹ Ez az eljárás logikus is részéről, mert képekben gazdag népies stílusúnak érzi Mátyás leveleit.

A szemléletes hasonlat kétségtelenül megérdemi a figyelmet, de az elismerésen kívül többet is mondhatunk róla. Mivel Galeotto könyvéből tudjuk, hogy Mátyás társalgás közben gyakran idézett antik írók műveiből (s ennek nem mond ellent Oláh Miklós tudósítása sem), joggal hihetjük, hogy belefogalmazta leveleibe is. És ez természetes, hiszen az országa reneszánsz fényére büszke uralkodó, amikor szóban forgó levélét megírta a német birodalom fejedelmeihez, aligha népiességét, mint inkább humanista műveltségét kívánta reprezentálni. A népiesség és a humanizmus között pedig áthidalhatatlan a szakadék. Az egyedüli kérdés tehát az lehet, hogy milyen olvasmány hatására jellemezte Mátyás király a pusztító török hadsereget afféle népet-országot emészítő dühödt vadkارت?

Bár ez a kép eléggé gyakori az ókori íróknál, nyilvánvalóan csak az ismertebb auktorok vehetők gyanúba. A levél szelleme jól megegyezik a kalüdoniai vadászatot elmesélő Apollodórosz szövegével,¹² de talán még inkább a Hérodotosznál olvasható Kroisosz-történet színes tollal megrajzolt eseményeivel.¹³ Apollodórosz és Hérodotosz föltételezhető hatását mégis el kell vetnünk görög nyelviségük miatt, annak ellenére, hogy általában nem csupán görög kódexek, de egy Hérodotosz-töredék is utat talált a Corvinába. Ismeretes ugyanis, hogy Mátyás nem szívesen olvasott görögül s Janus Pannonius is latinra fordította a neki szánt Plutarkhosz-részleteket.

Közelebb juthatunk a hasonlat forrásvidékéhez a római irodalomban, ahol leginkább Ovidius egyik népszerű műve, a *Metamorphoses* kínálja a megoldást. Tudjuk, hogy Ovidius nemcsak az egész középkor folyamán volt olvasott író, de a humanisták is kedvelték. Jellemző adat például, hogy a *Metamorphoses* olyan szerény könyvtárba is bekerült, mint a budai udvartól távol, Esztergomban élő Garázda Péter gyűjteményébe,¹⁴ így bizonyosra vehető, hogy Mátyás király is jól ismerte Ovidius verseit.¹⁵ És ez a hasonlat – farkas, vagy vadkan szerepeltetésével – többször is felbukkan a *Metamorphoses* könyveiben.

Peleus történetében¹⁶ dühöngő farkasról olvashatunk, de ennek a fenevadnak inkább jellemzése borzalmas, mint vérengzéseinek elsorolása. Más a helyzet az itt szintén elmondásra kerülő kalüdoniai vadászattal,¹⁷ amelyben a vadkan kártevéseit is részletezi a költő. A történet szerint Oineüs földjére betört egy öldöklő vadkan és megsemmisítéssel fenyegette az egész országot, népével, földjével együtt. Végül is csak az ifjú Meleagrosz tudta megfékezni, de ő is csupán a legkiválóbb vitezek segítségével.

A közvetlen olvasmányélményen kívül számolnunk kell a humanista irodalmi környezet hatásával is. Ismeretes, hogy Antonius Constantius, a budaiakkal kapcsolatban

⁶ FRAKNOI: id. kiad. 2. köt. LVIII.

⁷ FRAKNOI: id. kiad. 1. köt. 312.

⁸ Epistola ad Pisonem de arte poetica, 139.

⁹ 1474. márc. 14. FRAKNOI: id. kiad. 1. köt. 299.

¹⁰ KARDOS: i. m. 193.

¹¹ KARDOS: i. h.

¹² Bibliothecae, lib. III. 8.

¹³ Historiae, lib. I. 36.

¹⁴ Vö. ItK 1957. 52.

¹⁵ Galeotto „De dictis ac factis”-ában a legtöbbször idézett antik költő.

¹⁶ Metamorphoses, XI. 365–404.

¹⁷ Uo. VIII. 282–299.

állott olasz költő *Metamorphoses-kommentárt* írt, továbbá, hogy Janus Pannonius megver-
selte az erümanthoszi vadkan történetét. (*De apro et cervo* El. I. 5.)

Mátyás király, amikor ehhez a mindenén végigsőprő veszedelemhez hasonlította a
barbár törököt („velut aper in agro omnem populum christianum effodere et eradicare cona-
tur...”), szinte bizonyos, hogy közvetlenül vagy közvetve, de ovidiusi reminiscenciákkal élt.¹⁸
A szerencsésen alkalmazott antik hasonlat nemcsak a király levelének legfőbb mondanivalóját
értelmezte kitűnő költőiséggel, de funkcióját tekintve több volt holmi külsődleges humanista
„irodalmi csillogásnál.” Valójában mély értelmű gesztusnak szánta ezt Mátyás a német fejedelmek
felé, tömören kifejezve azt, hogy Magyarország az állandó török veszély végleges elhárítá-
sához harci szövetségesekre van szüksége, ezért fordul most ő, a magyarok félelmetes híri urál-
kodója (— ez is megtiszteltetés számukra!) hozzájuk, mint a legkiválóbbakhoz, támogatásért.
Végeredményben tehát elmondhatjuk, hogy ez a hasonlat is, akárcsak Fraknoi példájá-
ban, antik irodalmi gyökerekre megy vissza. Az elmondottak csupán exponálni kívántak
egy kérdést, de már ezután is levonhatjuk a tanulságot, hogy Mátyás király levelezésének
megbízható ismerete a levelezés humanista szempontú forrásvizsgálata nélkül elképzelhetetlen.

V. Kovács Sándor

Dürer-motívumok a Sylvester-újtestamentum apocalypsis-illusztrációiban

Soltész Zoltánné Sylvester János újtestamentumának¹ száz kisméretű illusztrációját
három csoportba osztotta. Megállapította, hogy a négy evangéliumot szemléltető metszetek
sorozata a legszínvonalasabb, egyúttal a Jézus megkísértését ábrázoló fametszet I. S. mester-
jegyéből s a többi metszeten ismétlődő kompozíciós elvekből, valamint kivitelezési sajátossá-
gokból arra következtetett, hogy az e csoporthoz tartozó összes illusztrációkat I. S. mester
készítette, akit végül is e mű német nemzetiségű nyomdászával, Ioannes Strutiusszal azono-
sított. E csoport mellett még két másik illusztrációsorozatot különböztetett meg. Rámutatott,
hogy a Jelenések könyvének szövegét azonos formájú, de széteső, zavaros felépítésű, elnagyolt
kivitelű metszetek kísérik és ezek e jellegzetességeik folytán külön csoportba tartoznak. Végül
az Apostolok Cselekedeteihez fűzött képekről kimutatta hogy azokat a közösen jellemző kezdet-
leges kidolgozás és szemléltetés miatt egy harmadik csoportba tartozóknak kell tekin-
teni. Szerinte a három közül ez utolsó sorozat képviseli művészi szempontból a leggyengébb
teljesítményt, egyben e megállapításhoz azt a nézetet fűzte, hogy a sorozatok színvonalkülön-
ségét nemcsak a metsző szakértelme, hanem a megfelelő mintaképek hiánya s a munka sürgős-
sége is okozhatta. Nyilvánvaló tehát, hogy Sylvester újtestamentumának illusztrálásában
Strutius mesternél járatanabb metsző is résztvett.²

Soltészknének a Sylvester-újtestamentum képanyagát illető élesszemű megfigyelései és
szabatos csoportosításai a további vizsgálódás kiindulópontjául elfogadhatók annak előrebo-
csátásával, hogy a Jelenések könyvéhez fűzött illusztrációk némelyikén nyoma található a
művészi kompozíciónak, s e metszetek darabos elrendezésük és kezdetleges rajzuk ellenére
kiváló mintákra utalnak. Már futólagos szemlélet után sem tudtunk megszabadulni azon
benyomásunktól, hogy a Jelenések könyve metszeteinek egynémelyike Dürer Albert Apocalyp-
sis-lapjainak³ a hatása alatt készülhetett. E benyomásunk a részletes megfigyelés és elmélyedő
tanulmányozás során még tudatosabb lett. A Dürer-elemek jelentkezése a szóbanforgó kép-
anyagon nem egyenletes. Több esetben csak egészen halovány nyomok emlékeztetnek Dürer
említett sorozatának megfelelő kompozícióira vagy azok egyes részleteire, s ha mindvégig
csak ilyen képekkel találkozunk, nemigen volna szilárd támpontunk messzebb menő követ-
keztetésekre. Van azonban néhány metszet, melyen a düreri elrendezés és felfogás, ha primitív
módon is, de szinte nyomról-nyomra le van másolva, s az ilyen észleletek felbátorítanak, hogy
a kevésbé határozott részletelemeknél is Dürer befolyására merjünk következtetni.

Már a II. 14^b levélen látható négy lovas (Jelenések 6 : 1—8) ábrázoló metszet is durva
Dürer-utánzás. A tükörképszerűen másolt s ezért az eredetivel ellenkező irányban egymás mel-
lett vágató három lovasról oldalt — akár Dürernél — jóval kisebb lovon nyargal a Halál,
előre szegezve az illető eredetin is látható háromágú szigonyát. Az ábrázolás elrendezése töret-
len függvénye a düreri kompozíciónak: az ítéletet hirdető három lovas szolgaként kíséri a
Halál (Apocalypsis IV. lap), aki csak szigonyának fordított tartásává tér el az eredeti beállítá-
sától. Azonos Dürerével a három lovas elrendezése: a belső függőlegesen tartja lővészre kife-
szített íjját, a középső feje felett ferdén vágásra lendíti kardját, a külső hátra vetett kézzel

¹⁸ FRAKNOI: id. kiad. I. köt. 299.

¹ Sylvester újtestamentumának VARJAS BÉLA által gondozott 1960. évi akadémiai faksimile kiadását és ugyanannak kíséző tanulmányát használtuk.

² SOLTÉSZ ZOLTÁNNÉ: A magyarországi könyvnyomtatás XVI. században. Bp. 1961. 44—45., 48—49.

³ Dürer Albert 15 lapból álló Apocalypsis-sorozata a LAJOS FERENC által Budapesten 1945-ben kiadott Dürer-metszetkollekcióból tanulmányoztuk.

lóbálja mérlegét. Hiányzik azonban a primitív rajzból Dürer alkotásának drámai mozgalmassága és megrázó élményszerűsége, nem is beszélve arról, hogy a képecske ezen felül még a valóságábrázolás elemi követelményeivel is hadilábon áll, mert a legázolt tetemek nem a vágatólovak alatt vagy után, hanem jóval azok előtt hevernek.

A huszonnegyedik vén hódotáról (Jelenések 4. és 5. rész) a II. 140^a levélen közölt kép is elrendezésben és felfogásban Dürer hasonló metszetének (Apocalypsis III. lap) elnagyolt másolata. Elhagyja az eredeti rajz alsó harmadát betöltő jellegzetes német tájat, de megtartja a táj felett felhőkön lebegő mennyei jelenetet. A királyi székben ülő feje felett hét lámpás fénylik, térdein feltört pecsétű nyitott könyv fekszik (Dürernél a könyv még csukott, pecsétjei épek), jobbra felül egy ágaskodó bárány s körben a négy evangélista szárnyas szimbóluma (angyal, oroszlán, bika és sas) látható. A hét lámpás figurális megoldása Dürerével feltűnően azonos. A vének ábrázolása azonban idegen az eredetitől, mivel ezek itt nincsenek huszonnégyen s a düreri nagyszerű térhatás hiányával veszik körül a kompozíciót. De nélküli ez elnagyolt kopirozás az eredeti ábrázolás mozgalmasságát is. Dürer vénei a hódotat drámai pillanát jelenítik meg, közülök egyesek már levették fejükről koronájukat, míg mások ehhez készülnek. Emitt szabálytalanul összeszúföldött merev és kifejezéstelen alakoknak fején van a korona, csak az előtér közepén elhelyezkedő vén áll koronátlanul s terjeszti az ihlető minta alakjához hasonlóan balra fordulva imára kezeit. Aki e rajzocskát készítette, csak a düreri kompozíció külsőségeit tudta töredékesen átvenni s nem annak elevenségét és kifejező erejét. Képességéből ennél többre már nem tett.

Dürer alkotásának (Apocalypsis VI. lap) utánzása a II. 142^b levélen a választottak elpeccsételéről (Jelenések 7 : 1—8) készített illusztráció is. Fent középen Antal-keresztet repülő angyal, tőle jobbra és balra a sarokban két-két puttófé látható a világ négy tája felől fújó szél érzékeltetésére. Lent balra, az eredetihez képest fordított elrendezésben, a választottaknak egy angyal által való elpeccsételése megy végbe, jobbra pedig másik négy angyal a szeleket tartja vissza. Utóbbiak csoportja egészen elmosódott, miáltal kifejezéstelenné is válik a felső Dürer-kompozíció.

Felismerhetően Dürer remekműve (Apocalypsis XI. lap) ihlette a II. 147^b levélen levő metszetet a napba öltözött asszonyról és a sárkányról (Jelenések 12 : 1—6). A rajz baloldali holdsarlón áll a csillagkoronát viselő, magából napsugarakat árasztó s kezét imára kulcsoló szárnyas asszonyi alak. Vele szemben a hétfejű és tízszarvú sárkány támadásra készül. A sárkány hosszú s fokozatosan vékonyuló farka a kép jobbszéle mentén egyenesen felfelé kunkorodik s két oldalán tömött rendben — akár Dürer metszetén — az ég csillagai ragyognak. Fent középen két angyaltól övezett istenkép fogja egységbe a kompozíciót. Ez az illusztráció a legaprólékosabb részletéig Dürer elrendezését kopirozza a szokásos felületességgel és primitív rajzollással, annak művészi invenciója és kifejező ereje nélkül. A nagy német mester kompozícióján a napba öltözött asszony velünk szembefordulva lebeg, s felséges nyugalmát nem zavarja a sátnál oldalról fenyegető támadása. A mi illusztrációnk koronás-szárnyas asszonya a sárkány felé tekint, miáltal elnémul a düreri elrendezés művészi mondanivalója. Dürer lapjának felső részét angyalcsoportok szárnyalása teszi elevenné. A mi képünk merev istenképe mellé csak egy-egy repülő angyalka kerül. Így nemcsak az érzelmi mozgalmasság, hanem az eszmei tartalom is kiszorul a legyszerűsített, merev rajzocskából.

Az is megtörténik, hogy Dürer egy-egy kompozíciója illusztrátorunk kezén több képre bomlik szét. Így az ötödik és hatodik pecsét felnyitását (Jelenések 6 : 9—17) ábrázoló Dürer-metszet (Apocalypsis V. lap) újtestamentumunk II. 142^a levélen két különböző képben jelenik meg. Az egyik a megölték oltár alatti lelkeinek fehér ruhába öltöztetését ábrázolja. Az oltár balsarkán álló két életretámasztó angyal közül az egyik egy lelket éppen kézen fogva felemel. Az oltár mögött, valamint jobbsarkán álló másik két angyal pedig osztja a fehér ruhát, míg kissé alább a felöltözött lelkek csoportosulnak. Ugyanazon Dürer-metszet felhőfüggőnnyel elválasztott alsó fele egy másik kép számára nyújt kompozíciót. Itt a nap és hold elsötétülését, a csillaghullást és földindulást eredeti düreri rajzelemekkel érzékeltető ábrázolásból elmaradnak a drámai feszültséget támasztó emberalakok, köztük a pápa és a császár alakja, s a helyükre rögtönzött házcsoport és szerteszét heverő embertestek nem képesek az egységes szerkezetből kiszakított képet étellel és jelentéssel megtölteni.

A sátnak megkötözését (Jelenések 20 : 1—3) és az új Jeruzsálemet (Jelenések 21 : 10—27) bemutató egységes képszerkezet is (Apocalypsis XV. lap) kettészakad a II. 155^a és 156^a levélen található metszeteken. Az előbbin a sátnak megkötözését és elzárását foganatosító angyalnak még a lábmozdulata, sőt a mögötte kirajzolódó városkép is az eredeti düreri grafikát próbálja utánozni, a sátnak ábrázolásánál azonban már Strutius mester mintája érvényesül a kecskebak-szerű figurával. Az utóbbin az új Jeruzsálem kapuival, tornyaival és kivezető útjaival, valamint a város fölül jobbról emelkedő meredek hegyzakadék szélén az angyal és János evangélista alakja, mindezeknek térbeli elrendezése a düreri kompozícióra emlékeztet annak lenyűgöző művészi megjelenítő ereje nélkül.

A hetedik pecsét felbontását, az első négy trombitaszót és a három jajt (Jelenések 8. rész) egységes felfogásban megörökítő Dürer-rajzot (Apocalypsis VIII. lap) Sylvester illusztrátora a II. 143^b, 144^a, 144^b levélen öt különálló illusztrációra tagolja szét. Az így megosztott kompozíció mozaikdarabjairól azonban már eltűnt minden jellegzetes dürieri vonás.

A többi metszetek, mint a II. 144^b levélen levő második, valamint a II. 145^a, 145^b, 148^a és 152^a levélen található már csak vékony szállal kapcsolódnak Dürer Apocalypsis-sorozatához, míg a 144^b levélen levő első, továbbá a 146^b, 149^a, 150^a, 150^b, 152^b és 154^b levélen látható ábrázolásoknál a metsző már csak saját invenciójára vagy primitívebb mintaképekre tudott támaszkodni, ezért leggyatrább alkotásai éppen ezeknek a képeknek a sorából kerülnek ki.

Mindezekből nyilvánvaló, hogy a Sylvester-újttestamentum végén a Jelenések könyvéhez mellékelte illusztrációkat egy gyengébb rajztehetségű s kezdetleges technikájú fametsző készítette nagyrészt mintaképek felhasználásával. A személyt illetően gondolhatunk a Soltészné által is gyanított Abádi Benedekre, akár ismeretlen személyre is, csak a nagyon művelt és festészettel is foglalkozó Sylvesterre nem, akinek kifinomult humanista ízléséhez e darabos és elnagyolt képecskék sehogyszem illenek. Strutiusnak a nyomtatásból való kiválása után az Apostolok Cselekedeteihez és a János Jelenéseihez szükséges metszetek elkészítésére már nem volt kéznél szakavatott egység. S mikor a Jelenések könyve nyomására került sor, már a munka mielőbbi befejezésének érdeke is azt parancsolta, hogy elégedjenek meg egy szerényebb készült-ségű metsző képeivel. Az ilyen illusztrátor önálló alkotóerő és magabiztos rajzkészség nélkül már az idő sürgető voltára való tekintettel is feltétlenül mintaképekre volt utalva. Nincs kizárva, hogy oly korábbi, már sztereotíppé vált Apocalypsis-ábrázolások rajzelemeire támaszkodott, melyek Dürer grafikájára is hatással voltak. Sokkal valószínűbb azonban, hogy közvetlenül Dürer Apocalypsis-lapjainak befolyása alatt dolgozott, melyek akkor már Európa-szerte el voltak terjedve és nagy népszerűségnek örvendtek. Dürer metszeteinek hatása Magyarországon a XVI. század első felében több mint 80 oltárképen felismerhető.⁴ Így természetesen kell tekintenünk, hogy az újszögelt nyomdában Sylvester újttestamentumának illusztrálásánál is jelentkezett a Dürer-hatás. S még messze sem kellett érte menni. Olyan kultúrközpontban, mint a sárvári vár, Nádasdy Tamás könyvtárában alkalmasint elérhetőek voltak a nagy német mester Európa-szerte kedvelt metszetsorozatai. Ezek közül az Apocalypsis-sorozat lett a Jelenések könyve illusztrálásánál az ismeretlen mester kompozícióinak mintája. S mivel egyrészt a nagyméretű Dürer-metszetek rajzelemeit apró képekbe kellett tömöríteni, másrésztől rajztechnikája az ilyen miniatűr munkának nem felelt meg, kénytelen volt a kölcsönvett kompozíciókat leegyszerűsíteni vagy részekre szabdalni. Ezért metszetei magyar képzőművészeti szempontból nem bírnak különösebb jelentőséggel, hisz még az sem feltétlenül bizonyos, hogy magyar embertől származnak. Mindazonáltal nyilvántartásra érdemesek. A meginduló magyarországi fametszés ezekben a gyarló próbálkozásokban jutott első ízben kapcsolatba Dürer Albert grafikai remekműveivel. Ebből azután az következik, hogy Dürernek a magyar művészet alakulására a XVI. század első felében gyakorolt befolyása a festészet mellett a grafikára is kiterjedt, s így általános volt.

Kathona Géza

Balassi Bálint szidalmái

Ján Kloc legutóbb (ItK 1965, 487–497.) érdekes ismeretlen adatokat közölt a nagy magyar költő, Balassi Bálint bányavidéki viharos életéről. Valamennyien a selmeci levéltárnak abból a feldolgozatlan anyagából származnak, melyet sem az első kutató Klaniczay Tibornak, sem e sorok írójának nem volt alkalma tanulmányoznia. Rábukkant ugyanis Richter Ede régen és töredékesen az 1902.-iki *Századok*-ban kiadott anyagára, többek közt Balassi Bálint megyeszéki nyilatkozatára, melyet eddig csak az ő hiányos közléséből és egy latin fordításból ismertünk. Utóbb én adtam ki *Újabb fejezetek Balassi Bálint viharos életéből* c. tanulmányomban (80–81. l.).

Most egy néhány megjegyzést fűznék a közléshez. Ján Kloc ismeri és méltányolja korábbi kutatásomat; legutóbbit éppen a selmeci levéltári anyag alapján írtam. Nem vette azonban észre, hogy a nyilatkozatban egy rejtélyesnek látszó kifejezése Bálint állandó szidalmi köze tartozhatott. Ján Kloc közlése ugyanis így szól (497. l.): „Ebben hazuttak mind tisztességnek veszte por fycha fenteo (?) híres kuruayok” s a szerkesztő Klaniczay Tibor jegyzetben hozzát teszi, hogy a *fycha* szó első betűjének olvasása bizonytalan.

Már pedig ugyanabban a tanulmányomban, ahol a nyilatkozat latin szövegét közzéttem, olvashatjuk (98. l. melléklete utolsó levelén) hogy Lentvoray Pálról Bálint ugyanezt

⁴ SOLTÉSZ ZOLTÁNNÉ i. m. 17.

a gyalázó kifejezést használta: „Nem hogy valami *poor fyta fenteð* roz bestye kwrwafy, de méeg az orzagh paztora sem dwlna az én joBagamoth”. Ezuttal Balassi Bálint sajátkezü levelét idézem, tehát itt nem a megyeszéki jegyző írásában szerepel a kifejezés.

A hely tehát határozottan „pór fita fentő”-nek olvasandó. Nyelvészek pontosabban megadnák jelentését s talán megmagyaráznák eredetét. Valószínűleg a 'fitos, finto' gúnynyelvekkel függ össze, melyekről Pais Dezső írt a Magyar Nyelv X. folyamában, de eddig még a nyelvészek tudtommal nem foglalkoztak vele.* Richter Éde pedig talán azért adta ki csonkán a levelet, mert a szidalmakat nem tudta pontosan elolvasni.

Az eredeti magyar szövegből előkerült a 'gyapju zeker borát' kifejezés is, ahol a két első szó pontosan megfelel — most már látjuk — a latin szöveg 'currum lanae'-jának s így csakugyan nincs szükség a 'currum'-nak, mint téves olvasatnak a 'cunium'-mal való helyettesítésére. Viszont a harmadikszót: 'borát' meghagynám s nem helyettesíteném az 'arát' szóval, mint a kiadó ajánlja, mert itt Balassi Bálint alighanem csak tréfát ízött a szintén erotikus jelentésű 'gyapju szekér'-ből eredő hasznon vett 'bor'-ral, ami beleillik a szövegbe is: „sem az kurwa annyok gyapju zeker borat, sem az kurwa bestie attyok keresmenyeth nem ittuk, hanem az mi magunket keoltetunk”.

Legbecsesebb felfedezés azonban az a mondat, ahol Barbarics György, zólyomi főispán német levelében a költőt jellemzi: „Balassi Bálint úr senkinek sem veti magát alá.” Valóban ez a jellemvonása volt életének tragikumuma és csodálatos költői emelkedésének titka.

Eckhardt Sándor

Az Epitaphion Katastrophikon

A XVII. század magyar lírai költészetéről írt dolgozatomban¹ megemlékeztem arról a különös strénáról, amelynek versfőiből szerzőként Pater Stephanus Rotarides Vasarheli mutatkozik be²; megemlékeztem tartalmának sajátosságáért, és különös, szinte magában álló műfaji jellegéért. Ezek a „szomorusaghról eörömre waltozo versek” ugyanis Erdély történetének nagy jelentőségű fordulatót óhajtják megörökíteni; mondandóját a szerző négy pontba foglalta: „1. Erdély országának 1613 esztendőbeli siralmas nyomoruságát számlálja; 2. az nyomoruságnak okait és szerzőit mondja; 3. Báthori Gábornak akkori fejedelemnek országától való elbűcsúzását és Váradnál való fatális halálát említi; 4. végezetre az mi mostani K. Urunknak, Bethlén Gábornak Isten kegyelméből Erdély országnak fejedelmének Istentől való választását, székből ültetését, confirmáltatását országunk szerencséjére”. A verses munka végén a „discretiva qualificatio epithaphii” pedig így vall:

„Ez kis Strenát Tragoedia nótára szerzék,
Thalia Dáciának kárán így bánkódék,
Feketitett gyászruhában noha öltözék,
De hamarsággal Laurussal koronáztaték.
Az Tragikus búdosik, lappangván versekben,
Hazájához jövendőben jó reménségben
Vagyon: születet után már ennyi üdőben,
Az másod fél ezer felett száz tizen nyolcban”.

Sajátos irodalmi termékünk a Múzsák beszélgetésével indul; szomorkodnak, hogy nincs a világon csendesség, békesség, hogy „lészen az arany almának megromlása”; az „aureum vellus”-nak kárára a világ elfordul tőlünk; Mágog nem nyughatott, Góg megindult Dáciába, — azaz, mint Apolló világosabban mondja: „Vigsága ment hazánknak szomorúságra, Ékessége, szép épsége vált pusztaságra, Mind ez világ siralmára és csudájára, Koronánknak fényessége változék gyászra”. A panaszt folytatják Phoebus, Minerva, a nimfák pedig az árulókra fordítják a szót, akik hercegségről, hazájuk nagy romlásáról gondolkodnak. Ott leselkednek Bizantium portáján, a géták segítségével közelednek. Clotho kimondja: Isten ostorát megérdemeltük, mivelhogy „Igazságos és szentséges ígéje nálunk, Böcsületben szent törvénye mert nem volt köztünk, Prófétáinak mondási csufság közöttünk, Igaz mondásért szolgáit öltük, gyülöltük”. Felhangzik a jaj Ganymedes, Perseus, Bellaerophon, stb. ajkán, de hamarosan elnyomja a görög istenek bizakodó reménysége, aminek Proserpina így ad hangot: „Tudom, hogy Jeova is reánk az nagy Sionból, Elfördítván szent orcáját sok bűneinkről, Reánk tekint onnan fellyül

* A györsági születésű Csete Róza állítása szerint a sági gyerekek közt elterjedt szólás volt a „fészek-fentő” ami annyit jelent „hitvány, satnya fészek”, amelyért nem érdemes felmászni a fára.

¹ Bp. 1935. Ertekezések a nyelv- és széptudományi osztály köréből. XXX. köt. 6. sz.

² Szeben 1618. Epitaphion Katastrophikon.

az kék egekből ...” A II. rész szereplői az égitestek; ezeknek szava már jobban elárulja a szerző álláspontját. Mercurius ajkáról halljuk: „Rövideden ez sommája én versimnek, Dácia hagy (!) békét az sok reciduának, Jóra való sok restségnek, hitetlenségnek, Mint jó fiu, keresd kedvét te Istenednek”. Még világosabb Mars beszéde: „Az sok scisma sola fides távozzék tőled, Jól gyümölcsözz, jó fa lévén, így mutasd élted, Jó cselekedetedből/bizonyítsd meg hited, Igaz hitből származtasd jócselekedeted”. Az Úr Erdélynek saját „kebléből”, saját népéből támaszt mardosó kigyót, Stefán vajdát, Szilasit, Ladányit, „Hajas Magyar két tar között leszen praedaban”. A „gaz hajduk” pedig „vég életet kívánnak fajunknak”. Konkrétebb a vád Szilasiék ellen, akik nem engedik harcba a vitézeket; pusztít a tatár, rettentő a nyomorúság. De megjön a fordulat, a keserűség átkokban tör ki, azok ellen elsősorban, akik megfosztották az országot fejedelmétől. Megszólal maga a megölt Bátori is, bocsánatot kér árva népétől, köszöni Regnicolares fideles hűségét, megfenyegeti gyilkosait, „Medusának kölykeit, lator fattyait”. Végső szava: „Istentekhez jó hűveim térjete meg már, Magyarország Patrónája szárnya alá vár”.

A III. részben az „angyali karok”, a patriarkák, próféták, apostolok, evangelisták stb. már az örömet hirdetik: „Gabriel küldeték, s nekünk öröm hirdeték. . . Bethlen Gábor kegyes urunk székben ülteték. . .” „Őt „Isten tötte oltalmunkra, mindenek vallják”. Int tehát: „Tanuljatok csendességben Urat uralni!” Fegyverünket rontsuk egybe, szántóvasat csináljunk belőle. A Septem Spiritus Dei áldásmondásával fejeződik be.

A „megjavulásra” vonatkozó konkrét ajánlatok nyilvánvalóvá teszik, hogy az író a katolikus vallás pozíciójának megerősítését várja az új fejedelemtől. Hogy ez felmerülhetett, annak magyarázatát Timon-Kazy Historia Regni Hungariae-jének³ ebben az adatában találjuk: Bethlen biztositani akarván a maga részére a fejedelemséget, 1613-ban felkeresi a budai és a pécsi pasát. Ehhez kapcsolódik: „Quinque-Ecclesis versatus, homo Calvino devotissimus, Catholicis suam voluntatem operam que haud inutiliter probavit. Qui Sacra populo procurabat Romana, correctos fastos pro concione commandaverat, deque festo aliquo die promulgarat. Re per secretarios . . . ad Passam delata, praedudatus, omnium que sententia capitis condemnatus in iudicium venit. Sedebat pro tribunali Passa, homo ceteroqui sagax, sed rerum ejusmodi rudis ac inperitus; Adversi-tarii orationis acerbitate crimen intendebant: Catholici accusati iudex ac rei, etsi praetensum crimen levabant, depellere satis non potuerunt. Itaque Passa peragit sententiam, et sacerdotem mitigata poena in exilium ire jubet. Prius tamen quam relegaret, Bethenium sibi in consilio assidentem, sententiam rogat. Ille laetus opportunitate Gentiles suos demerendi, affectam causam defendendam suscipit, vanamque criminationem accurate, simul ac feliciter diluit. Dedit hoc modo sacerdoti catholico officia sua, studia que omnia, socioque in Transylvaniam humanissime invitato large addixit”.

Az így Erdélybe meghívott papok egyike lehetett tehát ez a Rotarides István, aki hálából e verssel bókolt Erdély új fejedelmének. Innen a furcsasága, hogy Bethlent a katolikus hit propagálójának ünnepli. Jellemző a korra, hogy ez is felvetődhetett benne. Ebben a hitben, „boni ominis causa” írja meg és nyújtja Bethlen asztalára „strenáját”, a római világszert divatos újévi ajándékot. Strenája azonban nem nyers kérés, hanem Epitaphion. A latin költészet ennek a műfajnak azt a változatát is ismeri, amelyben „consolatio epicediis additur, ostenditurque modus, quo resarciri damnum possit”. Ezt a változatot adja szóbanforgó versünk is.

De sajátos szerkezetben. A szerkezet különösége eszembe juttatja a piemonti Raconigiben levő, a XVII. század elejéről maradt királyi palota kertjét, amelyben mese-alakok szobrai az égi asztronómia, a másik oldalon a filozófia tanításaira emlékeztették a köztük sétálókat. Minden szobor feliratban irányította a szemlélő gondolatát. A mi versünkben is ilyen feliratszerű négyes sor szövik a szemünkbe az allegorikus és bibliai alakok megszólalásaként. Van azonban sokkal közlebbi rokona a XVII. század magyar irodalmában: Rimay embléma-versei, az *Encomia et effecta virtutum*. Rimay kép-értelmezés formájában fejt ki tanítását; ez a képértelmező embléma gyakrabban előfordul nálunk is – Szenci Molnár is élt vele; de történeti események változására elsőnek Rotarides István próbálta felhasználni. Ha van, amivel verse kiérdemli a róla való megemlékezést, a mithoszi és bibliai alakokat megszólaltató szerkezet és a kora szellemét naiv tájékozatlansággal tolmácsoló tartalom adhat arra okot.

Alszeghy Zsolt

³ Nagyszombat 1737. 104.

Szenci Molnár Albert tragédiája

Molnár Albert életében nagyon feltűnő jelenség, hogy bár őt Bethlen Gábor nagyra becsülte s nemcsak Németországban való lakozása idejében anyagilag is támogatta, hanem haza hívatván méltó állást kínált számára; továbbá Bethlen István, valamint Rákóczi György is jó patrónusa volt — ennek ellenére életének utolsó éveiben mégis csak szükségét látott, méltó állása tartósan nem volt, s irodalmi működése is csaknem egészen elapadt. A magyar kultúra e kimagasló alakjának tragédiáját s a tragédia rejtélyességét még csak fokozza, ha úgy vetjük fel a kérdést: hogyan kerülhetett zsákutcába az ő élete-sorsa — éppen a hazai fejedelmi indítású, de polgárius műveltség kézzelfogható föllendülésének éveiben? Azokban az években, amikor először értek be Bethlen gyulafehérvári, Rákóczi György pataki és egy egyre szélesebb — s éppen Szenci Molnár által reprezentált — magyar értelmiségi réteg külföldi és hazai törekvéseinek konkrét eredményei: rendszeres és tömeges hollandiai-angliai peregrináció, színvonalas hazai főiskolák európai hírű professzorokkal, új nyomdák, egy egészen friss teológiai, filozófiai, államelméleti fordításirodalom s annyi más.

A közelmúltban sikerült közreadni egy sor adatot Szenci Molnárnak erről az utolsó életszakaszáról és néhány kortársáról.¹ Az e kötetben közölt *Szenci Molnár Albert sorsfordulása* című cikk néhány feltételezését a szerző máris túlhaladott elgondolásként látja. Kétségtelen azonban, hogy az ilyen fajta, bár botlásokon keresztül kibontakozó gondolat kifejtések mégis csak segíthetnek a helyes kép megalkotásában, ha elégséges okmányyszerű bizonyíték nem maradt ránk.

Az adattári kötet lezárása óta előkerült néhány adat és az alábbi két megfontolás hozzájárulhat a megoldáshoz, jóllehet a bizonyítékok szaporítása éppen nem lenne fölösleges.

1. Személyes kapcsolatai

A tragédia lehetséges okainak kutatása közben már többen fölvetették, hogy talán megromlott a viszony Molnár életének utolsó szakaszában közte és az idősebb nemzedék konzervatívabb vezető elemei közt, s nem lehetetlen, hogy elvi okokból.² Kétségtelen tény, hogy ott találjuk mellette ezekben a nehéz esztendőkből — eszmeileg is! — annak a fiatal generációnak a legjobbjait, (Medgyesi Pált, Tályai Márton³ és másokat), akik néhány évvel később valóban szembekerülnek majd az ortodoxiával.

Molnár hasonló összeütközéseiről azonban mindmáig semmi adatunk nincs. Sőt; leszögezhetjük, hogy ifjabb tisztelőin kívül éppen megértő baráti viszonyban volt — az utolsó években is — az idősebb, vagy vele egykorú, maradibb felfogású egyházi vezetőkkel.

Geleji Katona István erdélyi püspök hazahívó levelére később is hálásan emlékezik; a Tiszántúl református püspökével, Keresszegi Istvánnal való jóviszonyát jelzi, hogy éppen a Medgyesi fordítottá Praxis Pietatis ügyében Molnár javaslatára jár el ez az egyházi vezető — eredményesen; a fiatalabb rendű püspökök: Milotai Nyilas István és Keserői Dajka János is jó emberei voltak, s ha az utóbbival való késői kapcsolataira nincsenek is adataink, jellemzőnek tarthatjuk, hogy Molnár és Keserői Dajka fiai együtt tanultak Hollandiában és Angliában.⁴ (S elgondolkodhatunk azon, hogy együtt írták alá a magyar puritánus mozgalom alapokmányát.)

Általában: feltűnik, hogy ez a nagy műveltségű, rendkívüli szervezőtehetséggel megáldott ortodox vezetőréteg milyen lelkesen dolgozott Bethlen nagytávlatú kulturpolitikájának céljaiért. *Ebben a tekintetben az ő ortodox és a Szenci Molnárék polgáriusnak tartott eszményei között nehézséget felfedezni.*

Méginkább óvatosságra kell, hogy késztessem egy újabban előkerült nagyon becses adat, mely Molnár régi barátjára vonatkozik, aki azonban ez idő tájt már nagyhatalmú ortodox vezéralaknak, minden újítás következetes ellenfelének számított.

Miskolczi Csulyak István olaszlisztkai lelkijárástornak és a zempleni egyházi körlet eszperésének emlékkönyve a többek között az alábbi bejegyzést foglalja magában:

„Ad Christum servatorem.
Te peto, te cupio, te diligo, te colo, Christe
Tu mihi dux, mihi lux, mihi rex, mihi iudex.
Bízd Istenre magad
S jól leszen mindenha dolgod
Vegre pedig menyben
Bé vérszen szent kebelében.

¹ Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. I. Polgári irodalmi és kulturális törekvések a század első felében. [Herepei János cikkei] Budapest—Szeged 1965. (A továbbiakban: Adattár I.)

² Legújabbban: A magyar irodalom története 1600-tól 1772-ig. Bp. [1964] 70.

³ Adattár. I. 468—474.

⁴ Mindehhez I. Adattár I. 66—90, 424—440.

Viro Venerabili Domino Stephano Miscoi, Ecclesiae Liscensis Antistiti et reliquarum in Comitatu Zemliniensi Ecclesiarum Inspectori et Seniori meritissimo, Amico, aeterni amoris et memoriae causa scribebam die 20 Augusti 1629. Liscae.

Albertus Molnar Sz.

Sim quocunque loco, sim modo, Christe, tuus.⁷⁵

Másutt felsorolt kétségtelen adatok között bemutattam, hogy 1629. augusztus 9-én a kolozsvári sáfárpolgár felnyergelt lovat adatott Molnár alá, hogy a zombori feredőben gyógyulást kereső fejedelemhez vágta. Onnan azután visszatérve, „Urunk Paranchiolattiból” augusztus 12-én már Zilahra megy az egyik városi polgár három lótol vont járművén. Már sokkal korábban bizonyosnak tartottam, hogy útja tovább: Kassára vitt, hogy onnan lehozza családját és egyetmásaikat.⁶

A Miskolczi Csulyak István emlékkönyvébe Liszkán beírt emléksorok keltezése megerősíti a feltételezett útirányt, vagyis a Krasznamentén haladva s a Tiszán átkelve jutott el az egyelőre biztosan megállapítható Olaszliszkára, majd onnan a Hernádmentére átvágva, érkezhettek meg Kassára. Ámde vajon mi is lehetett az oka, hogy a Kolozsvárról augusztus 12-én útbá indult Molnár Albert csak 20-án, vagyis nyolc nap múlva jelentkezett Liszkán? Azt hiszem, hogy útközben segélygyűjtés céljából be-betért egy-egy főúri pártfogóhoz, a többek között Rákóczi Györgyhöz is Sárospatakra. E kitérésekkel pedig elpredálta az időt, ámbar tudhatta, hogy Bethlen halálosan beteg, s tapasztalhatta, hogy a fejedelem érezve elmúlásának gyors közeledését, tervei közül mindazokban, amiket még meg tudna valósítani, mielőbb igyekezett megtenni végső intézkedéseit. A tervei közé merem sorozni Molnár sorsának rendezését is, csak hogy ő még tovább fecserelte idejét: Kassára megerkezve, így ment át Hillyóra is Darholcz Ferenchez. Ezt az útját a „Discvrsvs de svmmo bono” ajánlása világosan bizonyítja. Innen azután Lőcsére mehetett, hogy átadja e munkájának kéziratát a Bréver-nyomdának. Ilyenképpen tehát nagyon valószínű, hogy — hihetőleg családjával együtt indulva útra — csak nagyon megkésve érkezett vissza Erdélybe s ezért az ő ügye mégis csak elintézetlenül maradt.

E helyzetet már Bod Péter (s az ő meglátását elfogadó Szathmári Pap Szigmond is) — ha hibás kiindulópontból eredeztetve s a Molnárnak szánt „hivatal”-t csupán csak képzeletből merítve, de mégis csak jól állapítja meg, elbeszélvén, hogy végül is engedelmesképpen Bethlen hívásának, 1629-ben kiindult Németországból s „a” míg Magyar országon egyiknél másiknál jó-akarói között töltötte az időt, jövén akkor egész Háza népével együtt, a’ Fejedelem meg-hólt, ’s ő-is osztán a’ Kollégyiombeli Hivatalra nem alkalmaztatott.”⁷⁷

A Miskolczi Csulyak István emlékkönyvébe írott sorokból még egy másik lényeges utalás hámozható ki. Ő úgyis mint lelkipásztor, úgyis mint esperes s mint a pataki kollégium felügyelője a csirájából hamarosan kibontakozni kezdő puritanizmus minden árnyalata ellen a legerélyesebben vette fel a küzdelmet, ezért éppenséggel lehetetlenség még csak gondolni is arra, hogyha Molnárnak ezzel a szigorú vezetőpárttal bármilyen összetűzése lett volna, régi barátságuk még mindig olyan megingathatatlannak mutatkoznék, mint amilyenek Molnár meleg hangú soraiból kiárad!

Talán csak Alvinczi Péter az egyetlen vezető egyházi-értelmiségi, akinek Molnárhoz való viszonyáról az utolsó évekből semmit sem tudunk. S ez a negatívum valóban fel kell, hogy tűnjék annak a számára, aki tudja, hogy Alvinczinek milyen nagy befolyása volt Kassán és vidékén.

Ugyanis a Leydában tanuló Tornai P. Gáspárnak 1628. január 26-án Molnár Alberthez intézett ajánló sorai arra engednek következtetni, hogy Molnár már 1627-ben állandóan Gyulafehérvárott tartózkodott.⁸ Ha tehát e feltevés megfelel a valóságnak, s ha ennek megfelelőleg értelmezzük Molnárnak magának az Institutio egy példányába 1628. július 8-án Léván saját kezűleg bejegyzett ajánlásából „Albert Molnár Szenciensis ex Transylvania in patriam misellam iter faciens” mondattöredéket,⁹ Kassáról történt eltávozásának valamelyes komoly okának kellett lennie. Ez a komoly ok pedig nagy valószínűséggel csakis ottan kereshető.

Ha ilyenképpen esetleg Alvincziben keresnők azt a befolyásos férfiút, akinek „kegyeit” Molnár netalán elvesztette, akkor ennek a változásnak a hátterében már aligha találhatnánk más elvi különbséget, mint azt, ami az „ostyás” Alvinczinek a protestáns felekezetek közötti

⁷⁵ JAKÓ ZSIGMOND egyetemi tanár rendelkezésünkre bocsátott nagy értékű gyűjtéséből. Őszinte köszönet érte.

⁷⁶ Adattár I. 27.

⁷⁷ Bod Péter: Magyar Athenas. 182. és Erd. Prédikátori Tár VII. füzet. 1837. XXXI.

⁷⁸ A könyvészeti szakirodalomban ismeretlen disputáció a debreceni református nagykönyvtárban, RM. 1190. sz. alatt található. Tanulságainak közzététele előkészületben van. Az ajánlás: „Item Reverendo ac Clarissimo Viro D. Alberto Molnar Szenciensi publico bono Albae Iuliae in Transylvania vacanti Domino benevolo.”

⁷⁹ MÓDIS LÁSZLÓ: Adalék Szenci Molnár Albert életéhez. ItK 1956. 489.

határokat majdhogynem eltüntető álláspontja és Szenci Molnár jóval egyértelműbben kálvinista, dogmatikailag kötöttebb felfogása közt lehetett.

Ezzel azonban már végképp a feltételezések ingatag talajára lépünk. Jobb lesz, ha ehelyett inkább Molnár tragédiájának egy másik lehetséges oka, tényezője felé fordítjuk figyelmünket.

2. Tudományos fokozata és a professzorság legendája

Koncz József a marosvásárhelyi református kollégium történetéről írott munkájában azt a véleményét hangoztatja, hogy „kétséget sem szenved, hogy ha Bethlen később, mikor Bojthival kerestette és hívatta Németországból a tudós tanárokat 1000 tallér fizetéssel, Molnár is készséggel vállalkozott volna, ki akkor népes családjával nyomorban szenvedett.¹⁰ Valóban sokan felvetették már azt a kérdést, hogy ugyan mi is lehetett az oka, hogy Molnár még akkor sem nyerte el a fehérvári kollégium valamelyik professzori állását, amikor már egyetlen külsőországbeli tanár sem maradt az intézetnél, minthogy rendre mindegyikük mind haza tért Németországba. Ennek okát ugyanis nem kereshetem magában a fejedelem személyében, amit már csak az is bizonyít, hogy Molnár még halála után is a legőszintébb tisztelet hangján méltatta Bethlent. Tehát itt valamiféle gátló körülményt kell látnunk, amely bizonyosan még a fejedelemmel való ismeretsége előtti időből eredhetett.

Molnár naplójából ismeretes, hogy idegen országokbeli tanulása közben a Strassburgban letett vizsga eredményeképpen 1595. május 21-én elnyerte a babérkoszorús fokozatot.¹¹ Tanulását ezután is itt szándékozott folytatni, ámde református vallásáért a következő esztendő májusában kizárták a Vilmos-kollégiumból s ezzel minden itteni tanulási lehetősége megszűnt, mert módja nem volt rája, hogy bárhol is lakást béreljen és kosztot fogadjon. Ekkor azután gyalogszerrel elindulva, felkereste Svájcot és bejárta Olaszországot. Ezzel egyidejűleg kezdődött meg az anyagiakért való ideg- és egészségölő küzdelme. Visszatérése után Heidelbergbe vándorolva, 1597. január 22-én beiratkozott az ottani egyetemre, remélve, hogy azt elvégezve, megszerezheti a magisteri s netalán a doktori fokozatot is.

Az anyagi támogatások s a kenyérkereset utáni hajsza, továbbá betegeskedése, valamint Magyarországra történt hazalátogatása megakadályozta az egyetemi tanulásban való minden jószándékát. Ezért, közel három esztendeig tartott heidelbergi diákoskodása után az 1600. év végén kibúcsúzza innen, Hernbornba, majd Ambergbe, azután pedig Altdorfba vándorolt. Ezeknek a kollégiumoknak a látogatása sem volt a nyugodt tanulás ideje, mert a megélhetés gondjain kívül megkezdett irodalmi munkálkodása is gátolta ebben. Ezek után ismét Heidelbergben állapodott meg, ahol 1606. november 24-én az egyetemre újra beiratkozott. Jóllehet itteni előző tanulási idejét az egyetemi évekbe beszámították, amiről az iskola anyakönyve így számol be: „Albertus Molnar Zenziensis Hungarus inscriptionem sub rectoratu D. Henrici Smetii Anno 1597. Die 22 Januarii factam repetiit gratis”, azonban itt sem tartózkodott hosszabb ideig, mert 1607. június 18-án már a marburgi egyetemre vétette fel magát. De ebben a városban is inkább irodalmi terveinek megvalósításával foglalkozott, minthogy ezek neki nemcsak tekintélyt szereztek, de jószándékával népe szellemi szükségletének kielégítését szolgálta. Jóllehet életének 33-ik esztendejében, külsőországokbeli bűjdosásának pedig 17-ik évében megnyerte Móríc hesseni fejedelem jóindulatú támogatását, de most már ezt a kedvező helyzetet sem arra használta fel, hogy egyetemi tanulására a forma szerinti koronát is feltegye, hanem hogy az eddigi sok küzdelem közepette jóformán csak önmagában őrlött irodalmi terveinek bár egy részét végtére is megvalósítsa.

Feltűnő, hogy Molnárnak hosszas egyetemi diáksága idejéből se a saját gyűjteményében, se a könyvészeti összeírásokban, sőt életének megállapodott koráig vezetett naplójában sincsen semmi nyoma egyetlen akadémiára vitatkozásának sem, pedig több, mint egy évtizedes egyetemi élete alatt nemcsak egyszerű, hanem vizsgai disputációkat is tartani s ezekkel a magisteri, nemkülönben a doktori fokozatot is megszerezni már csak széles körű tudásával is könnyen tudhatta volna. De hogy ezt mégsem cselekedte meg, nagyon hihető, hogy abban az a nagy nyomorúság is gátolta, amelyben egyetemi éveit Németországban teltető, tudnivaló ugyanis, hogy a vizsgák a szegény diákoknak meglehetősen nagy pénzkiadást jelentettek, nemcsak a hivatalos díjak, az értekezések kinyomtatásának ára, a vizsga utáni lakoma költségei, hanem az elviselt mindennapi öltözet helyett egy új ruhának szabókontója miatt is.

¹⁰ KONCZ JÓZSEF: A marosvásárhelyi ev. ref. koll. története. Marosvásárhely 1898. (kny. Koll. Ért. 563.

¹¹ Szenci Molnár Albert naplója, levelezése és irományai. Szerk. DÉZSI LAJOS. Bp. 1898. 11. — A további fejtegetések során hivatkozások nélkül idézzük ezt az alapvető kiadványt.

Hangsúlyozom tehát: nagyon valószínű, hogy csakugyan nem szerezte még meg a magisteri fokozatot sem, jöllehet egy 1627/8-ban szerzett üdvözlő verse alatt neve mint „M. Albertus Molnár” van kinyomtatva. Teljesen valószínűtlen azonban, hogy ez a magisteri cím csakugyan megillette volna, bizonyosan csak a könyv szerzője vagy a betűszedő pótolta hozzá.¹² S egészen biztos, hogy a doktori diplomát valóban nem szerezte meg.

Tehát akármennyire is elismerték Németországban Molnár nagy tudását és értékelték irodalmi munkálkodását, sőt akármennyire megbecsülték a hivatalos körök s tüntették ki barátságukkal a legjelesebb tudósok, mégis nagyon valószínű, hogy azért nem tudott ott a kántorságnál, valamint az iskolamesterségnél méltóbb állásra felvergődni, mivel nem voltak meg az arra képesítő vizsgái. Erre következtethetünk a Molnár pártfogótól, barátaitól érkezett levelek címzéséből is, amelyekben soha semmiféle akadémiai fokozatot nem sorolnak fel, sőt leggyakrabban csak teológiát végeztek, vagy papjelöltnek címezik. Így Alsted János Henrik Hernbornból 1609. december 29-én „sacrosanctae theologiae candidato dignissimo”, Carolides György Prágából 1610. március 23-án „in academia Marburgensi sacro-sanctae theologiae licentiato” Wolf Herman Marburgból 1610. júliusában „sacro-sanctae theologiae candidato”, Rem György 1611. október 23-án Nürnbergből „theologiae candidato, de ecclesiis et scholis Pannonicis optime promerito”, Hartmann János Amönauból 1612. augusztus 8-án „sacrosanctae theologiae candidato”-nak címezi. Különösen érdekes a kiválóan jóindulatú Rem által írott címzés, amely egyenesen reámutat arra, hogy Molnár a pannóniai papságra és iskolamesterségre magát nagyon jól (alkalmassá) érdemesített papjelölt, ellenben egy szóval sem említi, hogy a németországi akadémiákon való tanárkodásra is alkalmas lehetne.

Bethlen Gábor, hogy az erdélyi diákok itthon is megtalálhassák a legmagasabb tudományok elsajátításának lehetőségét, az eddigi fehérvári iskolát akadémiai jellegűvé, ezt azután talán universitássá szándékozott fejleszteni. Mintául csakis a németországi intézményeket választotta, mivel e kérdésben meghallgatott tanácsadói: Tasnádi Veres Mihály, Alvinczi Péter, Keserői-Dajka János, Geleji Katona István mind a németországi egyetemek neveltjei voltak. Ilyeténképpen ha Heidelbergben, Frankfurtban s a többi egyetemen előfeltételül kívánták meg a tudományos munkálkodáson kívül a legteljesebb egyetemi képesítést is, ugyanez lehetett Bethlen kívánsága is a fehérvári intézmény professzoraival kapcsolatban is, miként ezt az 1622. évi kolozsvári országgyűlésnek az akadémia létesítését magában foglaló VI. törvénycikke is határozottan kifejezésre juttatja, megállapítván, hogy „isten Felségedet reá segítvén, ennek építésére és helyben állatására tudós emberekkel, professorokkal annak módja szerint megrak(ja) és ugyan felruház(za) és öltöztö(sse)”. . . A fenti szöveget bizonyosan a köztársasági Sándor látta el központozással, jöllehet „a tudós emberekkel professorokkal” között — azt hiszem — a vesszőnek nincsen is helye. Ezt bizonyítja az articulus eredeti címzése, amely a törvénycikk tartalmát foglalja öszes. Eszerint ugyanis az alapítandó akadémiában „ő felsége bizonyos főprofessorokat constituál(jon.)” Ugyanígy mutatom be a kolozsvári sáfárpolgár 1629. május 23-i számadási tételét is: „Erkezek Boiti Gaspar Fejervarrol . . . Vrunck eo Felsege Beczibe expediálta Tudos emberekert(,) Deakokert.” Tudjuk, hogy a tudós szó a docto ige melléknévi igenevének: a doctus-nak magyar megfelelője, ámde a doctor főnév ugyancsak ebből az igéből származott, de középkor- és újkori jelentése már nem azonos a klasszikus latinság magister jelentésű szavával s ezért ekkori magyar megnevezése olykor kiterjedhetett a doctus-tól kölcsönvett tudós szóra is. Ennélfogva a főprofessor is azonos lehet a tudós, vagyis a múlt századi szóval jelölt tudor professzossal, ellentétben a közönséges, vagy (ad notam: praeceptor publicus = köztanító) közprofesszossal. Erre az utóbbira példát Maxai Eöse Péter gyulafehérvári iskolamesternek valószínűleg 1628 esztendő táján kelt könyvbejegyzésében találtam: „Ex libris Petri Eose Maxai Professoris Publici Collegii Albensis.”¹³

Itt kell megjegyeznem, hogy már Koncz József is gondolt arra, hogy „Bethlen kezeit talán kötötte a kolozsvári országgyűlés 1622-i VI. cikke”, amely szerint az építendő akadémiában „főprofessorok” constituáltassanak, csakhogy Koncznak mégsem jutott eszébe, hogy e törvénycikk mégis csak magának Bethlennek az elhatározását szentesíti azzal a céllal, hogy ez az iskola a nyugati tudósvilág által is elfogadandó, szabályszerűvé fejlesztett, egyenlő rangú intézményként létesüljön s nemcsak úgy, amint a Bethlen Miklós megjegyzésén elindult Koncz elképzelte, vagyis hogy a „főprofessorok” meghatározás alatt csupán csak „külföldi egyetemi tanárokat érthetett Bethlen G.” Ezt a nézetet különben már az a körülmény is megcáfolja, hogy Bethlen Gábor 1629. január 7-én úgy közölte Alvinczi Péterrel, hogy a Németországba küldött Bojthi Gáspár Alstedius doktossal s más két professzorral is megegyezvén, azok ide érkeztek s így „ha bejönnek, úgy tetszik, nem lenne utolsóbb a fehérvári schola némely németországi scholáknál.”¹⁴ De hogy Bethlen szándékára még jobban reá világíthas-

¹² RMK I, 592. Molnár e versét se Szabó Károly, se Dézsi nem ismerte. A versesce publikálása — az aláírás bővebb értelmezésével — folyamatban van.

¹³ Adattár I, 291.

¹⁴ Erd. Prot. Közl. 1879. 26—27.

sunk, szükséges éppen Alstediuséknak Brandenburgi Katalinhoz 1630. február 10-én intézett előterjesztésének szavait — bár legalább Váro Ferenc fordításában — megismételtem, vagyis „szükséges, hogy a mi főiskolánk lehetőleg megközelítse elrendezésében azt az eszményt, amelyet a Német- és Franciaországban és másutt virágzó iskolák és képzőintézetek (szemináriumok) valószínűleg meg.”¹⁵ Ez ugyanis azt jelenti, hogy mind szervezetében, mind pedig színvonalában megegyezzek velők. S minthogy Alstediusék kötelességüknek tartják megfelelni annak a tisztüknek, amely kegyelmes uruk és pártfogójuk rendelkezéséből részükbe jutott, bizonyos tehát, hogy Bethlen Gábor is ugyanolyan intézményt akart létesíteni, mint amilyenre az általa szerződtetett professzorok vállalkoztak.

Az idehaza is követett helyzettel tehát Molnárnak is nagyon is tisztában kellett lennie, hiszen másképpen nem írhatta volna a neheztelés legcsekélyebb nyoma nélkül az 1624-ben Hanoviában kiadott „Az Keresztyéni Religjora Es Igaz Hitre Valo Tanitas”-nak Bethlen Gáborhoz intézett ajánlásában: „Hogy Fels(é)gd az isteni tiszteletnek megtartását és jobbítását szive szerint kívánnya, bizonsaga annak a Fejervári Gymnasium építése és öregbítése, az Fejedelmi Bibliothecának gyűjtése, és ez Nemet Országbéli Acemiákbolis tudos embereknek oda hivatala.”¹⁶ Ezt pedig akkor írta, amikor Bethlennek Geleji Katona István által közvetített meghívását már megkapta és azt örömmel el is fogadta, jóllehet a neki felkínált állás semmiképpen sem lehetett azonos a fehérvári kollégium valamelyik professzorságával.

Ezek után ismételjék meg, hogy a XVII. század első felében — a törvénycikk erejénél fogva — a fehérvári kollégium felső tagozatához csakis főprofesszorok voltak alkalmazhatók, miként a kollégium egész szervezete is (már amennyire azt ismerjük) a külsőországokbeli athenaeumok, sőt academiák mintájára létesített. Ezért a most részletezett indok eléggé megmagyarázhatja, hogy nemcsak Bethlennek és tanácsadóinak, de még magának Molnár Albertnek sem juthatott eszébe az akadémiai tanszéknek vele való betöltési lehetősége, tudva azt, hogy az egykori papirosforma szerint — a lelképásztori álláson kívül — ő csak a gimnáziumi négy felsőbb osztály valamelyikének lehetett volna akadémikus mestere, ez pedig az átmeneti idejű alkalmazáson kívül nagy tudásának és irodalmi érdemeinek mégis csak lebecsülését jelentené mind ország-világ előtt.

E meglátás egyik legfontosabb bizonyosága — amint már említettem —, hogy Bethlen halála után sem érezvén magát mellőzöttnek, ezért említhette fejedelmét a legnagyobb tisztelet és elismerés szavaival. Ennek ellenére mégis mit kereshetett már 1629-ben Kolozsvárt? Ennek magyarázatául megkísérlem beállítani az Approbata Constitutio I. rész X. cikkének II. szakaszát: „Collegiumnak legalkalmasabb hely Kolozsvárrat ítéltetett volt azelőtti időben, azért az evangelicus orthodox fejedelmeknek szabados dispositiojára hagyattatik, akár a kolozsvári Farkas utcai templom körül erigáltassanak collegiumot vagy derekas scholát, akár pedig Fejervárrat, vagy mindkét helyet akarják is, azon móddal és jussal akármelyik helyet és ahhoz való proventusokat, a mint 1622. esztendőben, mense Majo végeztetett.”

Fehérváron tett alapításából — úgy látszik — Bethlen ott a „collegiumot”? Kolozsvárt pedig a „derekas scholát” akarta létesíteni. Erre utalhat Kemény Józsefnek az az észrevétele is, hogy Brandenburgi Katalin az ura halála után tanárokat kerestetett Németországban a kolozsvári iskola számára. De abban is erre célzó nyomot látok, hogy Molnár Albertet 1629/30-ban már Kolozsvárt találhattuk letelepedve, ezt követően az új fejedelem: Rákóczi György 1631/32-ben ugyanide rendelte a külsőországokban hasonlóképpen egy évtizedig tanult Csanaki Máté orvosdoktor, aki azután mint az iskola rektora hiúnyt el 1636-ban, majd pedig 1633-ban a Londonban élő Bánffihunyadi Jánost kísérelte meg haza hívni.¹⁶

Az elmondottakon kívül még egy további pontot szükséges tisztáznom, azt ugyanis: miképpen lehetséges, hogy Bethlen már 1615-ben Fehérvárt akarta marasztalni Molnárt az akkori, vagy pedig a fejlesztési szándékolt iskola „primarius inspector” állására? Erre pedig az a válasz adható, hogy ez nem tanári, hanem első-, illetőleg főfelügyelői állás lett volna. Mint ahogy — ha elfogadjuk Bod Péternek Ember Páltól átvett állítását — Molnár a kassai scholának nem mestere, hanem „fecit praefectus scholae Cassoviensi, quae ex schola Tyrnavia fundata . . . floruit.”¹⁷ ez az állás pedig körülbelül egyenlő lett volna az előbbi 1615-i inspector-sággal. Csakhogy amíg Fehérváron „primarius inspector”-i hivatal lett volna, addig Kassán a 24–40 tanuló által látogatott iskolának prefektussága netalán csak olyan tisztség, amely bőséges időt engedett volna arra, hogy reáérvölge azt az irodalmi munkásságát folytassa, mint amilyenre — Molnár szavaiból következőleg — Geleji udvari prédikátor 1623. évi levelében fejedelmi ura nevében hazahívta. Minthogy azonban Ember Pál s ilyenformán Bod Péter állítását kétségtelen bizonyíték nem támogatja, inkább kell Molnárnak azon a megjelölésén gondolkodnunk, amelyet élete folyása állomáshelyeinek összegezésében maga nevez meg, így jelentvén ki: „Cassoviae in sacello regio 1625.”

¹⁵ VÁRO FERENCZ: Bethlen Gábor kollégiuma. Nagyenyed 1903. 109.

¹⁶ Adattár I. 277–290.

¹⁷ Naptó 394 j.

Mindent összevéve azt látjuk, hogy Molnár Albert idehaza sehogyan sem találta meg a helyét abban az újjászervezett iskolarendszerben, amelyért talán ő tette a legtöbbet (könyveivel, szervezőmunkával, a peregrináló tanárjelölt-honfitársak pártfogó nevelésével...) Ennek pedig, hanem is egyetlen, de egyik oka bizonyosan a magasabb akadémiai képzés hiánya lehetett; bárha a szükséges tudományos grádust tehetségével és tényleges munkájával bőségesen kiérdemelte, s ezért a kortársaktól igazán megérdemelte volna, hogy ettől a formalitástól az ő kivételes alakja esetében eltekintsenek.

Herepei János

Az altdorfi egyetem magyar hallgatói

Közoktatástörténetünk régebben fontos feladatnak tekintette a magyar hallgatók külföldi egyetemeken való szereplésének felderítését. Ábel Jenő 1890-ben *Magyarországi tanulók külföldön* címmel sorozatot indított. Ez a sorozat azonban két év múlva abbamaradt, s a megjelent négy kötet csupán a jénai, bécsi és krakkói egyetemen való kapcsolatunkat tárgyalta.

Németország egyik régi egyetemének, az 1575-ben megnyílt altdorfi egyetemen magyar hallgatóival egyáltalán nem foglalkozott a szakirodalom, jóllehet anyakönyve 1912-ben nyomatásban is megjelent.¹ Éppen ezért indokoltnak érzem ezen főiskola magyar vonatkozásainak közlését.

Az egyetem első magyar hallgatója, a brassói Marcus Begnerus 1582-ben iratkozott be. Magyar hallgatóinak száma 1789-ig meghaladja a 270-et. A legtöbb hallgatót Sopron küldte (39), utána Pozsony következik (34). A többi magyar város és község altdorfi hallgatói a következő számbeli elosztás szerint alakulnak: Nagyszében 16, Kolozsvár 7, Nagysink 7, Brassó 6, Selmec- és Bélabánya 6, Segesvár 6, Kőszeg 4, Lőcse 4, Modor 4, Beszterce 3, Késmárk 3, Medgyes 3, Győr 3, Nagydisznód 3, Zólyom 3, Kassa 2, Eperjes 2, Szászsebes 2, Berethalom 2, Kőrmöcbánya 2. Egy-egy hallgatóval szerepelnek: Alsóbajom, Alsókubin, Alsósztrégova (Madách szülőfaluja 1762-ben küldött ki egy Csernanszky János nevű ifjút), Apátfalva, Apáca, Bazin, Bártfa, Besztercebánya, Békés, Cseri, Csetnek, Debrecen, Dobsina, Füle, Harka, Hybbe, Hruszó (?), Hunfalva, Igló, Isztebne, Jakabfalva, Jobaháza, Jolsva, Kiscell, Korompa, Korpona, Kőhalom, Kőpcsén², Kőrmen, Kuntapolca, Makó, Martonfalva, Maskófalva, Mese, Mirkvásár, Miskolc, Monok, Muszna, Nagymihály, Nagypalugya és Gálfalu, Némethlipce, Nógrádszentpéter, Okány, Poltár, Pónik, Puhó, Radvány, Régen, Rimakokova, Rohonc, Rozsnyó, Ruzskin, Szakolca, Szászdálya, Szászorbó, Szelec, Szentgyörgy, Szenc, Szulin, Tamásfalva, Tolna, Udvarnok, Ugra, Zsidve. Két hallgatónak csupán a megyéjét (Szepes, ill. Turóc) tudjuk meg, míg a többiek születési helyeül általánosságban Erdélyt, vagy Magyarországot jelöli meg az évkönyv.

Az anyakönyv legerdekesebb adata: 1603. január 26-án — 29 éves korában — iratkozott be „Albertus Molnar Szenciensis Ungarus”. Jegyzetben ezt olvassuk róla: „gratis ob paupertatem optimis testimonijs comprobam inscriptus.”³ Egyébként itt fogott hozzá latin — magyar szótárának elkészítéséhez és zsoldárfordításaihoz.⁴ A másik kiemelkedő név bejegyzése 1698. november 2-áról való: „David Zwitteringer, Schemnicio Hungarus.”⁵ Említésre érdemes továbbá, hogy 1655-ben ide iratkozott be a soproni Vittnedi János — bizonyára rokona Vitnyédi Istvánnak.

Az apácai származású Szelei Ábrahám orvosdoktor akit 1746-ban iktattak be, Altdorfban adta ki jogi munkáját.⁶ Szerepel a névsorban Tersztyánszky Dániel (1730—1800), több jogi munka és egy óda szerzőjének neve is. Róla azt tudjuk meg az anyakönyvből, hogy nógrádszentpéteri születésű és hogy 1761-ben vették fel.⁷

¹ ELIAS V. STEINMEYER: Die Matrikel der Universität Altdorf. Würzburg 1912. I—II. köt. Az anyakönyv általam használt példánya az erlangeni egyetemi könyvtár tulajdonában van, jelzése: (St. B.) Aa 570, 4°.

² Innen származott el Planckenauser János Kristóf joghallgató és költő. Születési helyeül az anyakönyv tévedésből *Köttse*-t ír. Vö. SZINNYEI: Magyar írók élete és művei. X. k. 1294.

³ STEINMEYER: i. m., I. köt., 82. — Dézsi Lajos — aki részletesen foglalkozik Molnár Albert Altdorfban töltött két évével s ottani életkörülményeivel — nem jelöli meg beiratkozásának időpontját. (Az anyakönyvben is említett szegénységére vonatkozóan: Rittershausen Konrad, a római jog tanára és nyelvtudós, lakást, ellátást és pénzsegélyt szerzett számára.) DÉZSI LAJOS: Szenczi Molnár Albert. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1897. 110.

⁴ DÉZSI: i. m. 110, 135.

⁵ STEINMEYER: i. m. I. köt. 460.

⁶ SZINNYEI: i. m. XIII. köt. 645.

⁷ Uo., XIV. köt. 37—38.